

Türkiye'de İş Ahlakında Yaşanan Değişim: Kurumsal Kuram Açısından Bir Değerlendirme

Change In Business Ethics In Turkey: An Evaluation From Institutional Perspective

Mustafa Mehmet Gökoğlu
Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte Türkiye'de devletin yeniden yapılandırılması ve hükümetin merkezileşmesi, Türk iş sistemini doğrudan etkilemiş ve iş ahlakında olumlu birtakım değişimler hedeflenmiştir. İş ahlakı toplumun çalışma biçimini belirlemektedir ve geniş anlamda işe dair benimsenen değerlerden meydana gelmektedir. İş ahlakının bir kurum olarak sürekliliğin sağlanması ve sahip olduğu değerlerin aşınmaması, içinde bulunulan toplumun çalışma hayatındaki başarısına olanak verir. Bu nedenle iş ahlakının en iyi şekilde öğrenilmesi ve değerlerin yapılan işe karşı iyi ve dürüst tutumlara neden olması gerekmektedir. Ancak değişik kültürlerle bağımlı bir yapıda ortaya çıkan iş ahlakının kurumsal değişimler gereği olumlu yönde değişimi her zaman istenilen düzeyde mümkün olmamaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçiş ile başlayan ve özellikle 2000'li yıllarda kamu inşaat sektöründe açığa çıkan kurumsal değişimin iş ahlakına etkisi incelenmektedir. Bulgular iş ahlakı bakımından, olumlu olabilecek birtakım değişimlerin istenilen düzeyin gerisinde kaldığına ve bireylerin aldıkları eğitimin kalitesinin, iş ahlakının korunmasındaki önemine işaret etmektedir.

Anahtar sözcükler: İş ahlakı, kurumsal kuram, kamu inşaat sektörü, yörünge bağımlı değişim

Abstract

The restructuring of the state in Turkey with the transition to a free market economy after 1980 and the centralization of the government directly affected the Turkish business system and has targeted a number of positive changes in work ethics. Business ethics determine the way society works and consists of good faith values adopted in the broad sense. Ensuring continuity of business ethics as an institution and not eroding the values it possesses allow the success of the society in the working life. For this reason, business ethics should be learned in the best way possible and values should lead to good and honest attitude towards the work done. However, the positive change in the business ethics that arises in a structure dependent on different cultures is not always possible at the desired level. In this study, starting with the transition to a free market economy in Turkey and especially in the 2000s, the effect of change in the corporate work ethics open to the public construction sector is studied. The findings indicate that some changes that may be positive in terms of business ethics fall behind the desired level and that the quality of the education received by the individuals has a significant role in maintaining the good faith work ethics.

Keywords: Work ethics, institutional theory, public construction sector, path dependent change

Genel anlamda ahlaki meydana getiren değerler, içinde bulunulan kültüre bağımlı bir yapıda oluşmaktadır. Kültür belirli bir topluluğun benimsediği maddi ve manevi kıymetleri içermekte ve toplumsal bilgiyi, ilgileri, alışkanlıkları ve davranış biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (Sargut, 2001). İş ahlakı ise bireyin yaptığı işe karşı duyduğu olumlu inançlarla ilgilidir ve davranış boyutunda gözlemlenebilen iyilik ve dürüstlük gibi motive edici değerler bütünüdür (Miller vd., 2002). İş ahlakı bulunduğu ülkenin iş sistemi ile yakından ilişkilidir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte özel sektör liderliğinde bir iş sisteminin oluşumu benimsenmiş ve sektörel kalkınmanın en önemli kalemlerinden birini inşaat sektörü oluşturmuştur (Karluk, 2002). 2000'li yılların başında ise değişimin etkileri en üst düzeye ulaşmış ve 2002 yılında kamu inşaat sektöründe anahtar teslimi götürü bedel uygulamasına geçilmiştir.

Dışsal baskılar sonucunda oluşan bu kurumsal değişim, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun yerini 2002 yılında 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'na bırakması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada değişimin en önemli etkilerinden birisi olarak, kamu bina yapım ihalelerinde birim fiyat esasından anahtar teslimi götürü bedel sözleşme yoluna geçilmesi gösterilebilir. Buna rağmen 2886 sayılı Kanun'a göre işi alabilmek adına gereken indirim oranının tahmin edilerek, teklif mektuplarını bu oranlara göre hazırlamanın ihaleyi almak için yeterli olduğu aktör davranışı, 4734 sayılı Kanun'da da devam ettiği öne sürülmektedir. Söz gelimi yeni kanun doğrultusunda ihalenin kazanılmasını sağlayan ihale indirim oranının hesaplanmasının; maliyetlerin göz önünde bulundurulmasından çok, sadece işi üstlenebilmek için gerekli indirim oranının tahmin edilmesine bağlı olarak gerçekleştiği düşünülmektedir. Kamu inşaat sektöründe yaşanan söz konusu değişimin iş ahlakını nasıl etkilediği bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. İlerleyen bölümlerde öncelikle inşaat sektöründeki kurumsal değişim ile ilgili çalışmalar incelenmekte, değişimin iş ahlakına etkisi için ise, belirlenen kamu inşaat firması yetkilileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler analiz edilmektedir.

Türkiye gibi yapılandırılmamış örgütsel alanlarda ABD gibi yapılandırılmış bağlamlardan farklı olarak, uygulama yayılımının eşbiçimlilikten ziyade kurumsal değişimi ortaya çıkartabileceği öngörüsünün yanında (Erçek, 2004), yapılandırılmamış örgütsel alanlarda yapılan kanuni değişikliklerin iş ahlakını da kapsayıcı geniş ölçekli bir ilerlemenin gerçekleşmesinde yeterli olamayabileceği ve söz konusu kanunların yumuşatılması amacıyla yerleşik aktörlerin iş ahlaklarından bir takım ödünler vereceği düşünülebilir. Bu ise, kurumsal değişim ile hedeflenen olumlu değişikliklerin istenilen düzeyde gerçekleşmemesi ile sonuçlanabilir.

Türkiye'deki iş sistemi Whitley'in (1999) sınıflandırması bakımından devlete bağımlı bir gelişme göstermekte ve örgütsel stratejiler bağlamsal olarak şekillendirilmektedir (Yamak ve Üsdiken, 2006). Kurumsal değişimin anlaşılması için; yeniliğin ortaya çıkmasında bağlamların rolü, yeniliği gerçekleştiren ilk örgütün sahip olduğu güdüler ile yeniliği erken ve geç benimseyen örgütlerin davranış nedenleri önemli konuları oluşturmaktadır (Sherer ve Lee, 2002). Kapitalist pazar, bürokratik devlet ve demokrasi gibi yerleşik kurumsal mantıklar (Friedland ve Alford, 1991) aktörler tarafından kurumsal çevrenin nasıl yorumlanması gerektiğini yönlendirirken, değişimin gerçekleşmesi; kaynakların yetersiz olması ve meşru olarak görülen aktör davranış-

larının örnek alınması eşliğinde sağlanmaktadır (Sherer ve Lee, 2002). Bu anlamda kurumsal yörengeden gelen kararların ve stratejilerin üretildiği sosyal mekanizmalar yörengeli yapıda olmasına rağmen, bir kurumun veya sistemin açıkça görünür bir parçası olmayabilir (Deeg, 2005) ve kanuni değişiklikler sınırlı – yüzeysel bir kurumsal değişimi getirirken, aktörler sahip oldukları kurumsal mantıklara uygun olarak, yeni kanunlar etkisinde işe dair eski tutumlarını sürdürebilirler.

Kamu İnşaat Sektörü

Türkiye'de inşaat sektörü sermaye birikiminin esas toplayıcılarından birisi olurken, 1980'lerden itibaren uluslararasılaşma sürecine girerek 2000'li yıllarda büyük bir dönüşüme uğramıştır. Küresel düzeyde sermaye gruplarının etki alanlarını genişletme ve derinleştirme çalışmalarını aynı yıllarda giderek yoğunlaştırması bir tesadüfün ötesinde, yapısal reformların sermaye dolanımını daha geniş bir coğrafyaya kaydırabilme amacını ve kamu ihale kanunu değişikliği gibi inşaat sektöründeki yeni yasal düzenlemeler sayesinde sisteme tam uyumlu – bütünlük bir piyasa oluşturma gayretlerini açığa çıkartmaktadır (Gülöksüz, 2009).

Bu açıdan bakıldığında erken endüstrileşmiş ülkelerde konumlanan küresel sermaye, kendi çıkarları doğrultusunda önceden belirlediği birtakım standartları inşaat sektöründe yerleşik hale getirmeye çalışırken, kamu ihalelerinde yüksek düzey fiyat kırımları ile görece küçük sermayenin iş alımlarını engellemek adına yasal düzenlemeler ile fiyat kriterlerine karşı teknik kriterlerin ön plana alınmasını istemektedir (Gülöksüz, 2009). Bunun sonucunda ihale yasasında teknik kriterleri fiyat kriterlerinden daha üstün konuma getiren yeni hükümlerin uygulamaya konulmasını talep etmektedir. Kamu ihalelerine giren yabancı şirketler sahip oldukları oturmuş kurumsal altyapı sayesinde başladıkları işleri öngörülen sürede tamamlayarak iş bitirme belgelerini zamanında alabilirken, Türkiye'de kamunun en büyük sorunlarından birisi olarak ödeneklerin dağıtımında yaşanan düzensizlikler, yerel firmalar açısından başlanan işlerin bitirilebilmesini belirsiz hale getirmektedir (Karluk, 2002). Bu bakımdan Türk şirketlerinin iş bitirmeye dair ihale koşullarını yerine getirmelerinde zorluklar meydana gelmektedir. Öte yandan AB fonları ve Dünya Bankası'nın sağladığı finansman olanaklarından yararlanan Türkiye gibi gelişmekte olan devletler, kamu ihalelerinin üstlenilmesinde kimi zaman küresel sermaye tarafından belirlenmiş şirketlere öncelik vermekte ve yabancı şirket gruplarının kaynaklarını, inşaat piyasası gibi emek yoğun yerel sektörlerde oluşan sermaye birikimi sürecine konumlandırmasına olanak sağlamaktadır (Karluk, 2002).

Türk firmaları; maddi gücü belirli bir düzeyde olan devletten finansman sağlamak yerine yabancı sermaye ile ortaklıklar kurarak ihaleye katılabilen ülke şirketleri arasına girebilmeyi amaçlamakta ve emek maliyetlerini düşürme stratejileri ile yerel koşulları tanıma avantajları doğrultusunda, ana şirketin yerel emek ve sermaye kaynaklarından istenilen ölçüde yararlanabilmesini sağlamaktadır (Gülöksüz, 2009). Bu açıdan yeni ihale kanununda yapılan değişiklikler; Türkiye bağlamındaki inşaat sektöründe büyük sermayenin etkinliğini genişletebilmesine, inşaat piyasasının uluslararasılaştırılması adına bu sektörün yabancı firmalara açılımının sağlanmasına ve aynı zamanda fiyat kırımları bakımında daha yüksek miktarlara ulaşabilen küçük – yerel sermaye karşısında küresel sermayenin teknik bakımdan kendi avantajını yük-

seltici normları yerleşik hale getirebilmesine fırsat vermektedir (Gülöksüz, 2009).

Bununla birlikte 1980'lerde uygulamaya konulan ve kamu sektörü faaliyetlerinin azaltılması ile serbest piyasa ekonomisine geçişe ilişkin yeni bir ekonomik stratejinin benimsenmesinin (Öniş, 1999), söz konusu normları yerleşik hale getirme çabaları doğrultusunda ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye'de devletin yeniden yapılandırılması; hükümetin merkezileşmesi ve devlete bağlı özel sektörün gücünün yoğunlaştırılması sonucunda (Öniş, 1999) yeni standartların yayılımı sağlanmaya çalışılmış, buna rağmen yerel aktörler işi üstlenebilmek amacıyla bazı durumlarda yeni ihale kanununa ve iş ahlakına uygun olmayan bir biçimde çok yüksek miktarlarda indirimli teklifler vererek belirli bazı ihalelere girme eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bu anlamda kamu ihalelerinin en düşük fiyatı teklif eden şirkete verildiği durumlarda inşaat kalitesinin yeterli düzeyde olmamasının, iş ahlakının aşınmasının bir göstergesi olduğu ve teknik yeterlilik tartışmalarının altında küresel sermaye kesimleri arası mücadeleden yattığı söylenebilir (Gülöksüz, 2009).

Kurumsal Yörengeler

Kurumsal yörengeli kavramı aktörlerin yaptıkları iş ile ilgili alışlageldik davranış biçimlerini ifade etmektedir (Pierson, 2004). Belirli bazı davranış biçimlerini benimseyerek kazanç elde eden aktörler, söz konusu davranışlarını değiştirmede isteksizlik gösterirler ve kurumsal değişime karşı direç sergilerler (Pierson, 2004). Bunun nedeni kurumsal yörengeden gelen davranışların birbirini tamamlayıcı kurumların ortaya çıkmasını sağlaması ve aktörlerin bu kurumlara olan bağlılığıdır (Mahoney, 2000). Birbirini tamamlayıcı kurumlar değişimin gerçekleşmesi için büyük bir engel teşkil etmektedir (Mahoney, 2000).

Sahip olunan mantık bakımından değerlendirildiğinde kurumsal yörengeler, kurumsal olarak yerleşmiş kısıtlamalardan ile teşvik edicilerden meydana gelir (Pierson, 2004). Kurumsal yörengelerin kendilerine özgü stratejileri, sorunlara rutin yaklaşımları ve davranış dokularının daha önceden tahmin edilebileceği paylaşılan karar verme kuralları vardır (Deeg, 2005). Bununla birlikte Deeg'e (2005) göre, kurumsal yörengeden gelen kararların üretildiği sosyal mekanizmalar; sistemin görünen özelliklerinin altında yatan bir unsur olarak varlığını sürdürebilir ve yörengeli bağımlı doğasını bu şekilde koruyabilir. Bu noktada yörengeli bağımlı ile yörengeden bağımsız değişimler oluşabilir. Yörengeli bağımlı değişimler yüzeysel olarak gerçekleşen ve aktör davranışının değişimine neden olmayan değişimlere işaret eder (Deeg, 2005). Bu bakımdan yörengeli bağımlı aktör davranış dokularının değişmediği ancak yasal düzenlemelerin dönüşüme uğratıldığı durumların anlaşılmasında, aktör yorumlarının ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Araştırma Yöntemi ve Öneriler

Çalışmada, kurumsal değişimin iş ahlakı üzerindeki etkisinin aktörlerce nasıl yorumlandığının anlaşılabilmesi adına nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Geniş kapsamlı görüşmeler yaparak belirli türden olguların derinlemesine incelenmesi için ise, amaca yönelik örnekleme yöntemine başvurulmuştur (Neuman, 2006). Bu anlamda kamu inşaat sektörünün önde gelen yüklenicilerinden olarak görülen büyük öl-

çekli bir holdinge bağlı bir inşaat firmasında kamu ihalelerinden sorumlu olarak ve orta kademe yönetici pozisyonunda çalışan toplam dört kişi ile görüşülmüştür. Türk kamu bina yapımı sektöründe yaşanan kurumsal değişimin iş ahlakına olan etkisine dair geliştirilen öneriler; yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakatlar ve görüşülen kişilerin serbest bırakıldığı açık uçlu sorular aracılığıyla elde edilen veriler ışığı altında incelenmiştir.

Öneri 1. Türk kamu bina yapım sektöründe özellikle 2002 yılından sonra ortaya çıkan yeni normların ve standartların yayılımı, yerel firmaların işi üstlenebilmek için gereken kaynaklara ulaşmada yetersiz kalmalarına ve iş ahlakına uygun olmayan bir takım davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır.

Öneri 2. Türk kamu bina yapım sektöründe özellikle 2002 yılından sonra ortaya çıkan kurumsal değişim, fiyat kırımlarında ve işe karşı tutumlarda istenilen düzeyde bir olumlu değişiklik yaşanmaması bakımından, yörünge bağımlı nitelik taşıma eğilimi göstermektedir.

Bulgular Ve Yorumlar

Teknik Yeterliliğe İlişkin Yeni Standartların Yayılımı

2002 yılında yürürlüğe konulan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu sayesinde kamu bina yapımında birim fiyat esasından anahtar teslimi götürü bedel sözleşmesi yoluna geçilmesi, aynı zamanda ihaleye ilişkin teknik kriterleri fiyat kriterlerinden daha önemli bir konuma getirdiği görülmektedir. Bu noktada yerel firmalar teknik yeterliliğe ilişkin yeni standartları karşılayabilmek adına yabancı firmalarla ortaklıklar kurarak ihalelere girebilme olanağına kavuşmaktadır. Özellikle 1980 sonrasında ulusal pazarların yabancı sermayeye açılmaya başladığı ve emek yoğun sektörlerin giderek uluslararasılaştığı düşünüldüğünde (Karluk, 2002), yabancı firmaların avantajına gerçekleşen teknik yeterliliklerin yerel firmalar açısından nasıl tercüme edildiği önem kazanmaktadır. Bu noktada, aslında teknik yeterliliklerin ön plana alınmasının bina kalitesine ilişkin yansımalarının ötesinde, küresel sermaye kesimleri arasındaki mücadele sonucunda sektörlerde oluşan düzenlemeler, bazı grupları daha avantajlı hale getirmeye sevk ettiği düşünülmektedir (Gülöksüz, 2009). Buradan hareketle, yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen ve teknik zorunluluklar eşliğinde ortaya çıkan kalite belgeleri gibi uygulamalara yönelik inşaat şirketi yetkililerinin ileri sürdüğü şu görüşler dikkat çekicidir:

“...Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde herkes, tüm firmalar kendilerine TSE ve kalite belgeleri almaya başladı. Yeni moda da TSE çıktı. Eskiden mallar Türk Standartları Enstitüsü'ne uygun yapıldı, şimdi firmalar da kendilerinin standartlara uygun olduğunu kanıtlamak zorunda bırakıldı. Avrupalı Türkiye'de ihale alamıyordu ama yeni standartlar yayılınca, bu standartlar Avrupa'dan ithal olduğu için Türk firmalarının işini zorlaştırdı. Avrupalı'nın standartlarına uygun hale gelmek için birçok formaliteler ortaya çıktı. Yapanlar ayakta kaldı, yapamayanlar elendi. Böylece işe talip Türk firmalarının sayısı azaldı... (M.1).”

“...Firmalar kalite belgeleri ile iş ahlaklarını ve çalışma standartlarını yükseltmediler.

Tersine bunlar standartları düşürdü çünkü bu belgeyi usulüne uydurup herkes almaya başladı. İşin erbabı, ahlaklı, iyi üniversitelerden mezun olmuş kişilerin sadece alabildiği iş bitirme belgeleri önemini kaybetti ve kalite belgeleri daha kıymetli hale geldi. İş yaşamında aşınma ortaya çıktı. Türkiye'yi seven, vatanını seven, vatani için iş yapan iyi yetişmiş insanlar yabancı firmalar karşısında azaldı, özel okul mezunları çoğaldı. Bundan önce taahhüt yapan firmalar verdikleri sözü mutlaka yerine getirdi, zarar da etse o işi bitirirdi, bu yavaş yavaş değişmeye başladı... (M.2).”

Sorge (2007) sanayi ve ticaretin yapılan anlaşmalara dayanan kapsamlı özgürlüğü ve devlet müdahalesinin en aza indirilmesi olarak liberalizmi eleştirel açıdan değerlendirerek, üreticilerin tüketiciler için düzenli olarak ürettiği ve yönetici - çalışan, üretim - tüketim arasındaki ilişkileri değiştirme ve geliştirmeye yönelik alternatif bir politik sistemin, kapitalist sistemler ile birlikte evrildiğini açıklamaktadır. Öte yandan Berger'e (1996) göre; firmaların değişik ulusal bağlamlarda aynı teknolojileri kullanmaları durumunda bile, birbirinden farklı performans sonuçlarına sahip olmalarının altında yatan nedenler toplumsal, kültürel, politik ve örgütsel unsurlardan oluşan çeşitlenmeden kaynaklanmaktadır. Değişik kurumlar, uygulamalar, değerler ve politikalar kapitalist sistemlerde ulusal bağlamlara özgü sapmalar meydana getirmekte, teknolojinin; küresel anlamda tek bir ideal üretim örgütlenmesine ve ortak ekonomik kurum ile uygulamaların benimsenmesine yol açtığı savı geçerliliğini kaybetmektedir (Berger, 1996).

Bu açıdan bakıldığında gelişmiş ülkelerin görece geliştirmekte olan ülkelere empoze etmeye çalıştıkları birtakım standart uygulamaların, yapısal yakınsama görüşünün kaynak aktarımı çerçevesinde bazı çıkar grupları ve küresel politikalar tarafından desteklendiği açığa çıkmaktadır. Söz gelimi Türkiye'de kamu inşaat sektöründe yabancı firmalar tarafından kendisine büyük bir rol biçilen Avrupa Birliği fonları, bina yapım sürecinde uygulanması gereken yeni normların belirlenmesinde söz sahibi olabilmekte, yapısal yakınsama çabaları sayesinde belirli yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulmasına neden olmaktadır. Dünya pazarında önemli bir konuma getirilmeye çalışılan Türk inşaat sektörünün, önemli desteklerden biri olarak AB fonları ile büyüdüğünü ve yabancı sermaye destekli büyüme düşüncesinin kamu ihalelerinde bu doğrultuda gerekli değişimlerin yapılmasına fırsat verdiğini söylemek mümkündür.

“...İhalelerin asıl şekli birim fiyatlarda değişti. İhaleler teklif usulü veya birim fiyatların devlet tarafından belirlenmesi ile yapılırken, birim fiyatların özel firmalar tarafından belirlenmesine ve indirim oranlarının hesaplanmasına geçildi. Malzeme imalatı değil ama inşaat yapımı için gelen yabancı firmalar hiçbir zaman burada başarılı olamadılar. Ancak Avrupa Birliği fonları ile geldikleri takdirde burada iş yapabildiler. Bu fonların kullanımı yeni teknik standartları da beraberinde getirdi. Yabancı firmalar da mutlaka bir yerli ortak edindi ve yerli firmalarla ortaklıklar kurarak başarılı olabildi (M.3).”

“...Kamu ihaleleri teklif alma usulü olabilir, açık arttırma usulü olabilir, açık eksiltme usulü olabilir, ortalama değer usulü olabilir. İhalelerin nasıl yapılması gerektiği tamamen politik hedef ve kalkınma ihtiyacına bağlıdır. Eskiden teklif alma usulü yapılan ihalelerde işini çok iyi bilen genel müdürler ve yüksek seviyedeki yöneticiler kimin hangi ihaleyi alacağına karar verirdi. İhale en düşük fiyatı teklif edene değil, işi en dürüst en ahlaklı biçimde yapacak olan firmaya verilirdi. Söz namustu, zararlı

kalemler de taahhüt edilen tarihte bitirilirdi, iş yarım bırakılmazdı. Şimdiki usulde yeni genel müdürler konuya yeterince hakim değil, çok iyi bir eğitim almadıkları için yabancı firmalar tarafından istedikleri gibi sağa sola çekilebiliyorlar...(M.4).”

Szelenyi (1981) kapitalist sistemlere bağlı olarak üretim faaliyetlerini gerçekleştiren ülkelerde devlet ile küresel sermaye arasında yapısal bir çatışmanın ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Yeniden üretim sürecinin kapitalist doğasını korumak adına devlet müdahalelerinin olmadığı koşullar altında, söz konusu sistemlerin yaşamlarını devam ettirebilmelerinin mümkün olmadığı söylenebilir. Görece özerk bir devlet yapısı altında özel sektöre maddi açıdan destek sağlanması, tekel sermayenin üretimi kendi çıkarı doğrultusunda kullandığı süreci gün ışığına çıkarmakta, yatırıma karşılık karlılık oranlarının düşmesi ile sermayenin kar oranı yüksek diğer sektörlerle yönelmesine olanak vermektedir (Szelenyi, 1981). Bu anlamda sektörel düzenlemelerin kendilerine sunduğu fırsatları elinde bulunduran kesimin kendi çıkarları olabilmekte ve söz konusu çıkarların ne olduğu sorusu önem kazanmaktadır.

Pitelis (1993) emek yoğun sektörler açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan emeğin ticari mal olarak alım satımının, üretim sisteminde yer alan her türlü ilişkisinin hiyerarşik bir yapıda örgütlenmesi sonucunu doğurduğunu açıklamaktadır. Öyleyse emek yoğun bir sanayi olarak inşaat sektörünün Türkiye'de küresel sermaye dolanımına giderek daha fazla açılımının, iş sistemine dair artan bir hiyerarşik yapıyı ortaya çıkartacağı düşünülebilir. Bu olduğunda yeni normların benimsendiği ulusal bir bağlam olarak Türkiye, inşaat sektöründe dışa bağımlılığı arttırdığı ölçüde özgün kültürel değerlerini kaybedecektir ve iş ahlakında belirli düzeyde bir aşınma ortaya çıkacaktır. İş ahlakına ait değerlerin yavaş yavaş ortadan kalktığı durum, eski bir kurumsal mantığın yıkılıp yerine yeni bir kurumsal mantığın empoze edilmeye çalışıldığı süreci anlayabilmeye yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle görece özerk bir yapı ile yürürlüğe konulan yasalar eşliğinde inşaat sektörü dönüşüme uğratılmakta, küresel sermaye ile yeni düzenlemelerden alınan gücü elinde bulunduran kesimlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği değerler ve davranışlar, baskın bir kurumsal mantığı olarak açığa çıkmaktadır.

“...Türkiye'deki inşaat ihalelerinin yüzde 90'ı politika, yüzde 10'u teknik gerekliliklerdir. Avrupa'daki firmalar Türkiye'de çalışmaya uygun değil çünkü iş ahlakı çok farklı. Onlar kendi iş ahlakları ile Türkiye'de iş yapmaya kalksalar iflas ederler. Bunun için kamu ihalelerine yerli ortakla girerler. Şu anda tek başına Avrupa'dan gelip de Türkiye'de iş yapan hiçbir firma yoktur. Var ama yerli ortaklı firmalar var. Yabancı firmalar yerli firmalarla ortaklık ile birleşip Türkiye piyasasında dağıtılan karlara ve bundan pay isteyen çevrelere daha kolay ulaşma imkanı buldular. Böylece iş yapma felsefesi tamamen değişti. 1980 sonrasında yasal düzenlemeler hep politik yapıldı. Hangi dönemde olursa olsun devleti kim idare ediyorsa o gruba yakın müteahhitlik grubu en üst seviyede, en iyi işleri alan grup olur...(M.1).”

“...2002 yılındaki kamu ihale yasasında fiyat kriterlerinin önüne geçen teknik kriterler, uygulamada teknik kriter sayılacak türden birşey değil. Bundan önce yeterliliği gösterir karneler vardı. Bu karneler A grubu, B grubu gibi karnelerdi ve belirli çevrelere hep A grubu karne verdiler. Bundan sonra A grubu karnenin karne fiyatları çok yükselince, ihale kanununu değiştirmedeki yegane maksat karnesiz de ihalelere girebilme olanağını yaratmak oldu. Karnenin yerine iş bitirme koşulu getirildi ve böylece ihalede seçici davranabilme yolu açıldı. 1980 öncesinde hiçbir firma bitire-

meyeceği işi yüklenemezdi, yapar bitirirdi. 1980'den sonra bu durum değişti...(M.2).”

Kurumsal Değişimin Yörünge Bağımlı Niteliği

Veltmeyer (2008) 2. Dünya Savaşı öncesinde askeri gücün kullanımı ile elde edilen doğrudan politik müdahale kapasitesinin yerini, savaş sonrasında ekonomik bir form olarak emperyalizmin aldığını ve çok uluslu şirketler, Uluslararası Para Fonu ve diğer uluslararası finansal kurumlar aracılığıyla özellikle üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerinin bu şekilde dışarıdan kontrol edilebildiğini açıklamaktadır. Görece az gelişmiş ulusların çeşitli normları benimsemeleri yoluyla politik çıkarlara uygun düzenlemeler hazırlama sürecinin, söz konusu ülkelerde yerleşik kurumların dönüşümünü de beraberinde getirmekte olduğu söylenebilir. Kurumsal değişim sürecinin yörünge bağımlı bir nitelik taşıyabilme eğilimi ise (Deeg, 2005) belirli bir bağlamdaki aktör davranışlarının anlaşılması bakımından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bowles (2008) neo - liberalizmin güncel çelişkilerinden bazıları olarak; sermayenin özel sektör ve bankalar aracılığıyla sağlanması, ulusal sermayenin esnek mübadele oranları ile oluşması ve dünya para biriminin bulunması konularındaki tercihlerin belirsiz olmasını göstermektedir. Paranın nasıl bir konumda olacağına ilişkin uzlaşmanın aksak niteliği yanında, bölgesel ticaretin küresel serbest ticarete giden yolda önemli bir adım olarak değerlendirilmesi ile, çok taraflı hukuka dönük bu çabanın küresel ticaretin istenmeyen bir sapması olarak görülmesi arasında görüş farklılıkları da ortaya çıkmaktadır (Bowles, 2008). Bununla birlikte neo - liberalizmi liberalizmden ayıran temel unsur yönetim ile ilgilidir ve klasik liberal düşüncenin yönetim sistemi olarak demokrasi ile özdeşleşmesinin ötesinde, neo - liberalizmin liberal demokrasi ile eşzamanlı oluşma gibi bir gerekliliği yoktur (Amable, 2003). Bu açıdan bakıldığında neo - liberalizm kendisini serbest piyasa ekonomisine adanmış bir kavramdır ve her çeşit yönetim şekli altında hayatını sürdürebilmektedir (Streeck ve Yamamura, 2001). Başka bir deyişle, neo - liberal yönetim yapısı uygulamaya konulduğu ülkelerde belirli bir sistemi gerekli kılmamaktadır (Streeck ve Yamamura, 2001). Türk inşaat sektörü açısından değerlendirildiğinde ise, serbest piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı dönemin sonrasında gelen yasal düzenlemeler eşliğinde, liberal demokrasi adı altında kurumların dönüşümünün sağlanmasına rağmen aktör davranışlarında bir değişimin oluşmaması, belki de farklı bir yönetim sistemin oluşumuna işaret etmektedir.

“...2002'deki kamu ihale yasası değişikliği işi yapma tarzında hiç bir fark yaratmadı. Buradaki önemli değişimi Özal öncesi - Özal sonrası olarak ayırt etmek gerekir. 2002 yılı yasa değişikliği bence yok. 1980 öncesi 1980 sonrası olarak kabul etmek gerekir. 2002'de ve sonrasında değişen bir şey olmadı. İhale kanununda teknik kriterleri değiştirdiler, karneleri kaldırdılar, farklı firmalara yeterlilik verdiler ama bunlar sorun değil. Esas iş yapma felsefesinin değiştiği yıllar üzerinde durmak gerekir. Bu tarz kanunlar devamlı değişiyor ve yeniden düzenleniyor. Her sene kamu ihale kanununun değişeceği yönünde duyular alırız. Ama bir maddesini değiştirirler ama işlemeyen birtakım durumları sektörel taleplere göre yeniden değerlendirirler. Bazı maddeler aynen kalır, bazı maddeleri yeniden düzenlerler ve bu böyle sürüp gider...(M.3).”

“...Türkiye'deki firmalar işlerin 2002 yasası ile getirilen teknik kriterlere göre yapılmasını sadece görüntü olarak kabul ettiler çünkü bu kriterlere uydurmasını farklı yöntemlerle temin edebildiler. Mesela noterler firmalara yeterlilik koşulunu yerine getirebilmeleri için taahhütname vermeye başladı. Kendi kapasiten içinde olmasa bile noterden tasdik ettirdiğin her türlü araç - gereç ve diğer teknik gereklilikleri temin edebileceğini gösterir belgeyi ihale dosyasına koymak yeterli oluyor. Sertifikalı işçi çalıştırma şartı da benzer bir yöntem ile halledilebiliyor. Yani kapasiten olmasa da teknik kriterleri karşılıyor gibi gözüküp ihaleleri aldılar. Bilgisizliğin neticesinde maliyetler haddinden fazla arttı. İş yapanların yetişme tarzı neticesinde işler kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldı...(M.4).”

Peet'e (1978) göre, çalışanların idari güce sahip olduğu ve ekonomik - politik demokratikleşmenin daha yüksek boyutta bir toplumsal düzene ve yeni türden insanların oluşumuna yol açacağı bir iş sistemi, kapitalizmin ardından gelecek düzen olarak görülmektedir. Politika ve bilimi eşzamanlı olarak içeren bu sistem, belirli kesimlerce ezilen insanlar adına sosyal dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlarken diyalektik materyalizmden yararlanmakta, etkileşimi ve değişimi zıtlıklar arasında tarihsel açıdan oluşan mücadelede görmek ve insan varlığını sosyal üretime dayandırmaktadır (Peet ve Thrift, 1989). Kapitalist üretim tarzına sahip toplumlarda kaynakların dağılımı ile ilgili planlamanın devlet tarafından yapılmasının görece düşük seviyesi, devletin ekonomideki rolünü azaltmaktan çok özerkliği ve kendi çıkarını gözeten davranışları ile geniş alana yayılmış devlet bürokrasisini daha fazla yaygınlaştırmaktadır (Johnston, 1989). Bu bakımdan devleti kontrol eden bireylerin çıkarları, kendi varoluş gerekliliklerini devam ettirebilmek amacıyla örtüşmekte, devletin kapitalizmi meşrulaştırıcı ve destekleyici düzenlemeleri uygulamaya koyduğu durumun kendini tekrar edebilirliği daha iyi anlaşılmalıdır (Johnston, 1989).

“...1980 öncesinde kamu ihalesini alan firma Devlet Planlama Teşkilatı'na başvururdu ve ödenek tespiti yapardı. DPT ise Türkiye'de bütçemiz bu kadar, şu sürede bitirmen gerekir diye anlaşma imzalanmasına rağmen, bu sene Meclis'ten yeterli bütçe geçmedi, onun yarısı kadar geçti, o zaman senin ödeneğin de yarısı olacak, bitirme sürende iki katına çıkacak derdi. Devletin, milletin menfaatleri gözetilirdi. Ödeneklerin Devlet Planlama Teşkilatı'ndan tasdik ile çıkmasının önu 1980'lerden sonra kesildi. Devlet Planlama Teşkilatı gitgide önemini kaybetti ve her kurum kendi ödeneğini kendisi tayin etmeye başladı. Bu da bazı firmaların, iş ahlakı zayıf firmaların sistemi kendi çıkarı için kullanmasına yol açtı...(M.1).”

“...1980 sonrasında işler Amerikanvari tarzda yapılmaya başlandı. Genel müdürler değişti ve sektör yabancı sermayeye açılmaya başladı. Türk lirası dünya piyasasında konvürtübil hale geldi. Yabancı paranın yurt içi - yurt dışı dolanımı sağlandı. Gerçi Türkiye bir atılım yaptı ama yaptığı atılımda iş ahlakını da değiştirdi. Devletin müteahhite karışmadığı devir kapandı. Müteahhit iş yaparken bakanı da, başbakanı da teşekkür etmekten başka birşey yapmazdı. 1980'den sonra bakan bizzat işin takipçisi olmaya başladı. İş bitirmekten çok kimin kimi tanıdığı, kimden ne aldığı önem kazandı. İşin ehli kişiler, ne olursa olsun önce milletim diyen kişiler tutunamadı ama işi aldıktan sonra bitirsek de olur bitirmesek de diyen firmalar çoğaldı...(M.2).”

Robinson ve Harris (2000) üretim yapılarının ulus ölçeğini aşan birleşimi sonucunda uluslar ötesi ortaklıkların kurulduğunu ve doğrudan yabancı yatırımın giderek ge-

nişlemesinin ise uluslar ötesi sınıflar temelinde kapitalizmi ortaya çıkardığını açıklamaktadır. Bu açıdan bakıldığında küresel açıdan bir yönetici sınıfın oluştuğu ve küresel düzey karar vericiler olarak görev alabildikleri görülmektedir (Akça, 2003). Öte yandan merkezi kapitalist toplumlarda baskın emperyalist gücün otoritesi, hegemonya oluşturabilme yeteneğine bağlı olarak bir gelişim izlemektedir (Egan, 2003). Devlet kendi içinde uyumlu bir kapitalist sınıfı sürdürebilmek için gerekli koşulları yerine getirirken, bu sınıfa tabi olması düşünülen diğer sınıfların rızasını da garanti altına almaya çalışmaktadır (Egan, 2003). Bu noktada merkezi kapitalist devletlerin neo - liberal politiklara yakınsama girişiminin gündeme gelmesine rağmen, emperyalist güçler arası mücadele, devletin çelişkiye açık doğası sebebiyle devam etmekte, uluslar ötesi bir kapitalist sınıfın meşru bir şekilde oluşumunu engellemektedir (Egan, 2003).

Öte yandan inşaat sektöründe emeğin yerli firmalar aracılığıyla yerel kaynaklardan, sermayenin ise yabancı firmalar aracılığıyla görece gelişmiş ülkelere temin edildiği düşünüldüğünde, en az sermayenin olduğu kadar emeğin de örgütlenmiş bir harekete ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler sayesinde gerçekleşen kurumsal değişimi yönlendirici olarak emek hareketlerinin göz ardı edildiği Türkiye'de ise, dönüşümün yüzeysel kaldığı yerel emek koşullarında ve iş ahlakında istenilen düzeyde bir iyileşme yaşanmazken, büyük sermayenin avantajı doğrultusunda oluşturulan yeni yasal düzenlemeler altında iş ahlakının giderek daha kırılğan hale geldiği düşünülebilir. Johnston'a (1989) göre bu durumun önlenmesi için sosyal hareket çerçevelerinin yanında emek hareketi kuramlarının da geliştirilmesine ihtiyaç vardır ve sosyal araştırmacıların sosyal hareketi yönlendirdiği, çalışanların ise emek hareketi kuramlarını bizzat oluşturduğu bir ortamda; akademisyenlerin ve aktivistlerin birleşmesi sayesinde istenilen düzeyde kurumsal değişimin gerçekleşmesi sağlanabilir.

Yeni Standartların Yayılımı ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki

Özen (2002) toplam kalite yönetiminin Türkiye'de yayılımını inceleyerek, bu yayılımı biçimleyen unsurun belirli bir büyük sermaye grubunun söylemleri olduğunu açıklamaktadır. Devlet ile yakın ilişkilerinden elde ettikleri avantajları kullanan ve pek çok farklı sektörde faaliyet gösteren holding kuruluşları, büyük oranda aile üyeleri tarafından yönetilmekte ve çalkantılı iş çevresi ile başa çıkabilmek adına devletin sağladığı fırsatları ve kısa dönemli spekülasyon kazançları kendilerine çekmektedirler (Özen, 2002). Bunu yaparken serbest piyasa ekonomisinin getirdiği yeni koşullara uygun olarak ürün kalitelerini artırma ve işgücü maliyetlerini düşürme amaçlarını taşımaktadırlar (Karluk, 2002). TÜSİAD ve KALDER gibi toplumsal aktörler kalite uygulamalarının yayılımını bizzat üstlenirken, medya tarafından TKY'ne dair kurgulanan sosyal anlamlandırma; küreselleşmenin doğal bir sonucu ve uluslararası rekabet ortamında firmaların yaşamlarını sürdürebilmesi için bir zorunluluk şeklinde inşa edilmektedir (Özen, 2002).

Bu açıdan bakıldığında, yeni yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulmasının asıl sebebi olan piyasa koşullarında neo - liberal değişim ve dönüşümün sağlanması, aslında TKY'nin yayılımını meşrulaştırma gayretlerinin bir ürünüdür (Özen ve Berkman, 2007). TKY'nin, yeni yasal düzenlemeler çerçevesinde etkinliğini arttırmaya çalışan

büyük sermaye gruplarının sahte bir toplum modeli olduğunu söylemek mümkündür. Bireyden devlete kadar meydana gelen sosyal sorunların bütününe bir çözüm önerisi sunabilme olanağına sahipmiş görüntüsü algı düzeyinde sosyal olarak kurulan TKY'ni toplumsal düzen modeline dönüştürme gayretleri ise, TKY uygulamalarının girişimci söylemine eklenerek meşrulaştırılmaktadır (Özen ve Berkman, 2007). Bu ise TKY'nin sosyal olguları anlamlandırmada cam tavan etkisi yaratan bir iş ahlakı modeli tarafını açığa çıkartmaktadır.

“...Eskiden kamu ihalelerinde yeterliliği gösteren müteahhitlik karnesi kullanılırdı. Bu karnenin özelliği iş bitirme belgelerini içermesi ve işi yapabilecek kapasitede olup olmadığını göstermesiydi. 2002 yılında değişen yasa ile aslında işi alabilecek kapasitede olmayanların dahi ihaleye girebilmelerini sağladılar. Kalite belgeleri işin ahlakını bozdu. Tanıdıkları vasıtasıyla işi olan da olmayan da, yapabilen de yapamayan da ihaleleri almaya başladı ve inşaat sektöründe müteahhitlik giderek çoğaldı. Bu müteahhitler aslında iyi eğitim almamış, dolayısıyla iş ahlakı olmayan insanlar ama bunu bilen üst düzey yöneticilerin hiçbiri kalmadı. Kalite belgelerinin arkasına sığınıp ihaleleri aldılar. Dolayısıyla o kanunun ihaleye girenler için teknik geçerliliği söz konusu olmadı...(M.3).”

“...2002 hatta 1980 öncesinde bile kamu ihalelerinde her zaman fiyatı en çok eksiltilebilen iş alamazdı. Kurum ihaleyi alanın kalite belgelerine değil ama iş ahlakına ve yeterliliğine bakarak uygun olup olmadığına karar verirdi. İş çok iyi bilen kurum genel müdürleri vardı ve firmanın işi nasıl yaptığına bakarak karar verirdi. Bazı durumlarda en fazla eksiltene iş ihale edilmez, işi ahlaklı yapana ihale edilirdi. Bunu da farklı çevrelerden baskı olabilecek bir olay olarak gören olmazdı...(M.4).”

Whitley (1998) Avrupa, Asya ve Amerika'da birbirinden farklı olarak gelişen kapitalist ekonomik örgütlerin baskın toplumsal unsurlar ile karşılıklı bağımlı bir yapıda olduğunu ve uluslararasılaşma aracılığıyla gelen değişimin, tarihsel olarak devralınan olgular ile mevcut kurumsal bağlantıları yansıması bakımından yörünge bağımlı bir özellikte olduğunu öngörmektedir. Bu anlamda üretim ve mübadele sistemlerinin kurumsal bağlama gömülü doğası, herhangi bir küresel yarışmacı sistemin içine doğduğu ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumsal düzenlemelerin izlerini taşımasına neden olacaktır (Whitley, 1998). Söz konusu yarışmacı sistem ise, mevcut ekonomik sistemler arası çatışma ve önde gelen aktörlerin tanımlayıcı normlar ve nitelikler üzerinde kontrolü ele geçirme gayretleri çerçevesinde yapılandırılacaktır (Johnston, 1989).

Ekonomik faaliyetlerin ve ilişkilerin örgütlenmesinde egemen iş yapma biçimleri ve kurumsal mantıkların bir arada yer aldığı belirgin yapılanma türleri olarak iş sistemleri tanımlanmaktadır (Whitley, 1999). İş sistemlerinin özellikleri; ekonomik gücün özel sektör çıkarlarına kaydırılma oranı, sahipliğin ve yönetimin birbirinden ayrılması, ekonomik aktörlerin kendilerine yeterlilikleri ve önde gelen firmalar tarafından kontrol edilen faaliyetlerin ve kaynakların çeşitliliği olarak firmaların doğası, firmaların karşılıklı yükümlülüklerinin oranı, stratejilerin koordinasyonunda aracı firmaların önemi ve sermaye ilişkilerinin bireysel bağlantılara dayanması olarak pazar ilişkileri ile otorite ilişkilerinin kişisel olmaması, hiyerarşinin yoğunluğu, koordinasyon ve kontrolün merkezi niteliği, faaliyetlerin ve kaynakların bütünleşmesi ve birbirine

bağlanması, uzmanlaşma derecesi, işveren - işçi sorumlulukları ve istihdam sisteminin doğası olarak otorite koordinasyon ve kontrol sistemleridir (Whitley, 1994). Türkiye bağlamında düşünüldüğünde ise, politik gücün eksiksiz ve kesin olarak görülme eğiliminin, iktidarların devlet gücünü tekelleştirmesinin doğru olduğu inancına ve bürokrasi ile yasal sistemin tamamen iktidar tarafından kontrol edilmesine yol açtığı öngörülmektedir (Buğra, 1994). Ayrıca Whitley'in (1994) sınıflandırmasında Güney Kore benzeri baskın aile holdinglerini barındıran devlete bağımlı yapıda bir iş sistemi olarak Türk iş sisteminin ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Gökşen ve Üsdiken, 2001).

Örgütlerin içsel yapılarındaki örgütsel durumsallıklar ve farklı özellikler ışığı altında çeşitli tasarımlar yer alsın da, ulusal bağlamlara özgü baskın ekonomik aktörlerin örgütlenme biçiminin, büyük ölçüde kurumsal çerçeve tarafından şekillendirildiği düşünülmektedir. (Gökşen ve Üsdiken, 2001). Bu nedenle değişik bağlamlarda yer alan iş sistemleri, kontrolü elinde bulunduran grupların özelliklerinde, rekabet ortamında ve örgütlenme biçimlerinde sapmalar oluşmasını sağlamaktadır (Whitley, 1998). Bununla birlikte sermaye piyasalarının yayılımı, Avrupalı ve Asyalı ülke iş sistemlerinin önemini koruması sayesinde kendine özgü aktörleri ve oyunun kuralları olan küresel bir iş sistemine değil, Amerikan iş sisteminin uluslararasılaşmasına işaret etmektedir (Whitley, 1998). Türkiye gibi devlete bağımlı türden iş sistemlerinde kişisel otorite çeşitlilik gösterecek, Amerikan piyasa modelinin benimsenmesi, devletin ekonomik gelişmeyi, seçilen belirli firmaları destekleyerek sağlamasını meşru ve istenilen bir sosyal olguya dönüştürecektir (Whitley, 2009).

“...2002'den sonra ödenek sorunumuz sınırı aştı. Bundan önce daha rahattık. Ama sorunun asıl kaynağı daha öncesine dayanıyor. Eskiden Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye'deki bütün işleri tasdik ederdi ve bu tasdiği ettirmeden hiçbir iş çıkmazdı. 1980 öncesinde çok ciddi bir konuydu. Devlet Planlama Teşkilatı'na her kurum gider, işini takip eder, yatırımını ona göre alır, o sene kaç liralık ödenek çıktıysa o kadar harcama yapardı. Resmi rakamlara uyulurdu. Hiç kimsenin tanıdık kayırması olmazdı, işin ahlakına uygun yapılırdı herşey. Ama 1980'den sonra sektör globalleşti, proje bazlı ihalelerden global yatırımlara geçildi. Adı proje olsa bile hepsi bir havuzda toplandı ve başvuran kurumun adamı olanlar çok iş yaptı, adamı olmayanlar iş yapamadı...(M.1).”

“...Uzun bir süredir kamu sektöründeki inşaat ihalelerinde yabancılara imtiyaz verildiğini görüyoruz. Mesela yabancı bir firma Türk ortağıyla gelip İstanbul Etiler'de o civardaki en büyük ve kıymetli arsanın ihalesini alabiliyor. Arsayı aldıktan sonra devlet inşaat yapabilmesi için yabancı firmaya garantör olabiliyor. Bundan sonrası ise o firmanın insafına bırakılıyor, ahlaklı ve iyi işi bitiriyor ama iyi değilse, sırf teknik kriterleri usulüne uydurup ihaleyi aldıysa çıkar ilişkileri ortaya çıkıyor...(M.2).”

Sonuç

Araştırmadan elde edilen veriler ışığı altında yeni ihale kanunu sonucunda yaşanan kurumsal değişimin Türkiye bağlamında iş ahlakına etkisinin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda algı düzeyinde ihaleyi üstlenebilmek için gereken indirim oranının tahmin edilmesinin yeterli olarak görüldüğü zihinsel şema yaşamını sürdürmekte ve teknik kriterlere sahte yollardan uyum, aktörlerin eski davranışların-

da ve işe karşı tutumlarında bir değişim oluşmamasına neden olmaktadır. Bu bakımdan aktörlerin “usûlüne uydurma yöntemleri” olarak yeni yollar ürettikleri, ihaleyi üstlenebilecek kapasitede olmayanların bile ihaleye girebilmelerine olanak verildiği ve tanıdıklar aracılığıyla bazı kamu ihalelerinin zaman zaman belirli bir iş çevresi dahilinde paylaşımının sağlanabildiği görülmektedir. İş ahlakı bakımından değerlendirildiğinde; 1980 öncesi yapılan ihalelerde söz verilen işlerin zarar edilmesi halinde bile bitirilmesine karşın, 1980 sonrası dönemde serbest piyasa ekonomisine geçiş iş ahlakında çözümlere neden olmuştur. Söz konusu çözümlerin 2002 yılında kabul edilen yeni ihale kanunu ile bir ölçüde düzeltilmesi hedeflenmiş ancak değişimin iş ahlakı üzerindeki olumlu etkisi istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Kurumların dönüşümünün sağlanmasına rağmen fiyat kriterleri öncelikli aktör davranışının artarak devam ettiği sonucu, Türkiye’de 2886 sayılı Kanun’un yerini 4734 sayılı Kanun’a bırakmasının ardından ortaya çıkan kurumsal değişimin, aslında yö-rünge bağımlı bir yapıda (Deeg, 2005) olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında araştırmanın her iki önerisinin de, yapılan nitel araştırma bağlamında destek bulunduğu söylenebilir. Fiyat kriterlerinin yerine baskın teknik kriterlerin getirildiği yeni kamu ihale yasası eşliğinde özellikle 2002 yılından sonra ortaya çıkan yeni standartların yayılımı, yerel firmaların işi üstlenebilmek için gereken kaynaklara ulaşmada yetersiz kalmalarına ve bu sebeple yeni “usûlüne uydurma yöntemleri” bularak, belirli durumlarda iş ahlakına uygun olmayan bazı davranışları benimsemelerine sebep olmuştur. Kurumsal değişimin yö-rünge bağımlı doğası, 2000’li yıllara gelindiğinde hızla uluslararasılaştırılan Türk inşaat sektörünün, 1980 sonrası gerçekleşen ve proje bazlı ihalelerden küresel yatırımlara geçildiği dönemin bir devamı niteliği taşımasına olanak sağlamıştır. Özellikle eğitim seviyesinin yeterli olmadığı ve işi yeterince iyi bilmeyen kişiler tarafından ihale edilen projeler, teknik yeterlilikten ziyade aktör çıkarlarını gözeten bir şekilde kamusal yapı işlerinin dağıtımına göz yumulmasına neden olmaktadır.

Avrupa Birliği’ne üye olma süreci içerisinde Türkiye’de emek yoğun bir sanayi olarak inşaat sektörü yabancı sermayenin en fazla ilgisini çeken sektörler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte AB’ye uyum adı altında benimsenen pek çok yeni uygulamanın bağlamsal özellikler göz ardı edilerek sorgulanmadan kabul edildiğini söylemek mümkündür. Söz konusu uygulamalardan birisi olarak kamu ihalelerine girme koşullarında aranan kalite belgeleri, Türk inşaat sektöründe yerleşik aktörleri bölgesel sisteme uygun olduklarını kanıtlamak zorunda bırakmanın ötesinde, ihale avantajını uluslararası firmalar yönünde değiştirme amacını taşımaktadır. Bu noktada, yeni standartların bağlamsal unsurlar ile bazı durumlarda çatışması ve ithal uygulamaların benimsenmesinde Türk firmalarının yaptıkları işe dair tutumlarında farklı yollar izlemeleri, iş ahlakını zayıflatan en önemli etkenler olarak gündeme gelmektedir.

Öte yandan bireysel sermayelerin uluslararası birikimle bütünleşme süreçlerinin bir ürünü olarak ulus devlet politikaları değerlendirilebilir ve aslında uluslararası çerçeve içerisinde oluşan çıkarlar doğrultusunda ulusal devletler, politik uygulamalarda aracı rolü üstlenmektedir (Bryan, 1995). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devletin görece sınırlı ölçüde sahip olduğu finansal güç ile birlikte, sermaye arayışında küresel kapitalist sistemden faydalanırken giderek daha fazla sermaye ih-

tiyacının bir sömürü mekanizması olarak emek yoğun sektörlerin uluslararasılaştırılması yolunu açtığı düşünüldüğünde (Gülöksüz, 2009), belki de sisteme entegre bir parça olmanın çıkar hesaplarına dayanan yönü ve bu durumun iş ahlakı üzerindeki olumsuz etkisi gün ışığına çıkmaktadır. Söz gelimi uyumun artmasına dönük yeni ihale kanunu gibi yasalar sayesinde yapıldığı düşünülen atılım, aslında iş ahlakına uygun olmayan davranışlardan oluşan kanıksanmış bir zihinsel şablonun sonucudur. Bu zihinsel şablonun dönüşümü için gereken farkındalık, ancak eğitim seviyesinin ve kalitesinin yükseltilmesi ile sektörde mevcut bilinçli üst düzey yöneticilerin ilgili yerlerde görev almaları sayesinde gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Akça, İ. 2003. **"Globalization" and labor strategy: Toward a social movement unionism** www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/ismet4.doc, 28 Ağustos 2016.
- Amable, B. 2003. **The diversity of modern capitalism**. Oxford: Oxford University Press.
- Berger, S. 1996. Introduction. S. Berger, R. P. Dore (Der.), **National diversity and global capitalism**: 1 – 25. Ithaca: Cornell University Press.
- Bowles, P. 2008. Globalization: A taxonomy of theoretical approaches. H. Veltmeyer (eds) **New perspectives on globalization and antiglobalization: Prospects for a new world order?** 13 – 43. Hampshire: Ashgate.
- Bryan, D. 1995. **The chase across the globe: International accumulation and the contradictions for nation states**. Boulder: Westview.
- Buğra, A. 1994. **State and business in modern Turkey: A comparative study**. New York: State University of New York Press.
- Dacin, M. T., Goodstein, J. ve Scott, R. W. 2002. Institutional theory and institutional change: Introduction to the special research forum. **The Academy of Management Journal**, 45(1): 43 – 56.
- Deeg, Richard. 2005. Path dependency, institutional complementarity and change in national business systems. G. Morgan, R. Whitley and E. Moon (Der.), **Changing capitalisms? Internationalization, institutional change and systems of economic organization**: 21 – 53. Oxford: Oxford University Press.
- Erçek, Mehmet. 2004. Çeviri, aktör ağları ve eksik/öncül kurumsallaşma: Türkiye'deki mesleki personel/insan kaynakları söyleminin yeniden kurgulanması, 1960-1999. **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 4(2): 129 – 196.
- Egan, D. 2003. **Global capitalism and the internationalization of the state: Some lessons from the defeat of the multilateral agreement on investment**. www.nodo50.org/cubasigloXXI/congreso/egan_24feb03.pdf, 14 Temmuz 2017.
- Friedland, R. ve Alford R. 1991. Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. W. W. Powell ve P. J. DiMaggio (Der.), **The new institutionalism in organizational analysis**: 232 – 266. Chicago: University of Chicago Press.
- Gökşen, N. S. ve Üsdiken, B. 2001. Uniformity and diversity in Turkish business groups: Effects of scale and time of founding. **British Journal of Management**, 12: 325 – 340.
- Gülöksüz, E. 2009. İnşaat sanayiinde uluslararasılaşma ve sermayeler arası ilişkiler. **Praksis**, 19(1): 157 – 189.
- Johnston, R. J. 1989. The state, political geography and geography. R. Peet, N. Thrift (Der.), **New models in geography volume one: The political-economy perspective**: 317 – 336. London: Unwin Hyman.
- Kabasakal, H. E., Sözen, Z. ve Üsdiken, B. 1989. Organizational context, structural attributes and management systems in construction firms. **Construction Management and Economics**, 7: 347 – 356.
- Karluk, S. R. 2002. **Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişim, yapısal ve sosyal değişim**. İstanbul: Beta.
- Mahoney, J. 2000. Path dependence in historical sociology. **Theory and Society**, 29: 507-548.
- Miller, M., Woehr, D. ve Hudspeth, N. 2002. The meaning and measurement of work ethic: Construction and initial validation of a multidimensional inventory. **Journal of Vocational Behavior**, 60(3): 451-489.
- Neuman, W. L. 2006. **Social research methods: Qualitative and quantitative approaches sixth edition**. Boston: Pearson .
- Öniş, Z. 1999. Political economy of Turkey in the 1980s: Anatomy of unorthodox liberalism. Z. Öniş (Der.) **State and market: The political economy of Turkey in comparative perspective**: 183 – 196. İstanbul: Bogaziçi University Press.
- Özen, Ş. 2002. Bağlam, aktör, söylem ve kurumsal değişim: Türkiye'de toplam kalite yönetiminin yayılım süreci. **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2(1): 47 – 90.
- Özen, Ş. ve Berkman, Ü. 2007. Cross-national reconstruction of managerial practices: TQM in Turkey. **Organization Studies**, 28: 825-851.
- Peet, R. ve Thrift, N. 1989. Political economy and human geography. R. Peet, N. Thrift (Der.), **New models in geography volume one: The political-economy perspective**: 3 – 29. London: Unwin Hyman .
- Pierson, P. 2004. **Politics in time: History, institutions and social analysis**. Princeton: Princeton University Press.
- Pitelis, C. 1993. **Market and non-market hierarchies: Theory of institutional failure**. Oxford: Blackwell.
- Ruttan, V. W. 1997. Induced innovation, evolutionary theory and path dependence: Sources of technical change. **The Economic Journal**, 107: 1520 – 1529.
- Sargut, S. 2001, **Kültürler arası farklılaşma ve yönetim**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Seo, M. ve Creed, D. 2002. Institutional contradictions, praxis, and institutional change: A dialectical perspective. **The Academy of Management Review**, 27(2): 222-247.
- Sherer, P. D. ve Lee, K. 2002. Institutional change in large law firms: A resource dependency and institutional perspective. **The Academy of Management Journal**, 45(1): 102-119.
- Sorge, A. 2005. Systematic perspectives on business practices and institutions. A plea beyond comparative statics. G. Morgan, R. Whitley and E. Moon (Der.), **Changing capitalisms? Internationalization, institutional change and systems of economic organization**: 110 – 136. Oxford: Oxford University Press.
- Streeck, W. ve Yamamura, K. 2001. **The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison**. Ithaca: Cornell University Press.

- Stavis, D. ve Assetto, V. J. 2001. **The international political economy of the environment: Critical perspectives**. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Szelenyi, I. 1981. The relative autonomy of the state or state mode of production? M. Dear, A. J. Scott (Der.), **Urbanization and urban planning in capitalist society**, 565 - 592. London: Methuen.
- Upchurch, M. 1999. **The State and "globalization": Comparative studies of labour and capital in national economies**. London: Mansell.
- Üsdiken, B., Sözen, Z. ve Enbiyaoğlu, H. 1988. Strategies and boundaries: Subcontracting in construction. **Strategic Management Journal**, 9: 633 - 637.
- Veltmeyer, H. 2008. Introduction. H. Veltmeyer (eds) **New perspectives on globalization and antiglobalization: Prospects for a new world order?** 1 - 10. Hampshire: Ashgate.
- Whitley, R. 1994. Dominant forms of economic organization in market economies. **Organization Studies**, 15(2): 153 - 182.
- Whitley, R. 1998. Internationalization and varieties of capitalism: The limited effects of cross-national coordination of economic activities on the nature of business systems. **Review of International Political Economy**, 5(3): 445 - 481.
- Whitley, R. ve Czaban, L. 1998. Ownership, control and authority in emergent capitalism: changing supervisory relations in Hungarian industry. **The International Journal of Human Resource Management**, 9(1): 99 - 115.
- Whitley, R. 1999. **Divergent capitalisms: The social structuring and change of business systems**: 31 - 64. Oxford: Oxford University Press.
- Whitley, R. 2009. U.S. capitalism: A tarnished model? **The Academy of Management Perspectives**, 23(2): 11 - 22.
- Yamak, S. ve Üsdiken, B. 2006. Economic liberalization and the antecedents of top management teams: Evidence from Turkish "big" business. **British Journal of Management**, 17: 177 - 194.
- Mülakatlar 1,2,3,4. Özel bir inşaat şirketi yetkilileri ile yapılan mülakatlar.** 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, www.imidb.metu.edu.tr/4734.htm, 19 Mart 2018. 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu, www.muhasibat.gov.tr/mevzuat/kanun/docs/2886.doc, 19 Mart 2018.

Mustafa Mehmet Gökoğlu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden 2002 yılında Şehir ve Bölge Planlama alanında lisans derecesini almıştır. Uluslararası Ticaret alanındaki yüksek lisans eğitimini 2004 yılında Uluslararası Florida Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 2012 yılında Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Organizasyon Doktora Programı'ndan mezun olarak doktora eğitimini tamamlamıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk, örgüt kuramı, sosyal sermaye ve kurumsal mantıklar alanlarında araştırmalar yapmaktadır.

E-posta: mustafa.gokoglu@fiu.edu